

DAUKANTO SUTVĒRIMAS

Dainius RAZAUSKAS

Šis straipsnis – tai didesnio tyrimo apie lietuvių kosmogoniją dalis. Jame nagrinėjamas vos vienas Simono Daukanto „Būdo“ sakinytis, kuriame paaiškintas lietuvių veiksmožodžio (su)tvėrti kosmogoninės reikšmės pagrindas. Dalis kalbininkų, pradėdant Kazimieru Būga, šių veiksmožodžio (su)tvėrti reikšmę laikė svetima, perimta iš slavų, ir iki šiol ji iš bendrinės kalbos tebėra išguita. O nagrinėjamasis S. Daukanto sakinytis kaip tik pagrindžia jos teisėtumą, tad ragina ją į vartoseną susigrąžinti. Drauge tai pavyzdys, kad į Daukantą verta įsiskaityti atidžiau.

Reikšminiai žodžiai: Simonas Daukantas, kosmogonija, (su)tvėrimas, kalbos kultūra.

■ Pasak Simono Daukanto, senovės lietuviai Kūrėją vadino *Sutvaru nuo žodžio s u t v e r t i, beje, kuris šilima pasaulį sutvirtino arba sukrekino iš dumpių, nesgi pirma dumpys, beje, amžina migla, pasaulio vietoje viešpatavusi*¹.

Mitinę kosmogoniją įvairiais atžvilgiais Daukantas mini ne sykį². Tačiau šis sakinytis išsiskiria tuo, kad iškelia vieną labai svarbų kalbos klausimą ir čia pat nurodo jo sprendimą. Tai klausimas dėl lietuvių veiksmožodžio (su)tvėrti kosmogoninės reikšmės teisėtumo.

1. ABEJONĖS DĖL PASAULIO SUTVĒRIMO

Neatsižvelgę į šį Daukanto sakinį, dalis mūsų iškiliausių kalbininkų veiksmožodžio *tvėrti* kosmogoninę reikšmę laikė esant svetima (perimta iš slavų) ir todėl neteiktina, tuo, suprantama, atmesdami ir visus šios reikšmės vedinius.

Kazimieras Būga veiksmožodžio *tvėrti* ir jo atitikmenų kitose indoeuropiečių (ide.) kalbose, tarp jų slavų *tvoriti (rusų *творить*, lenkų *tworzyć* ‘kurti’ ir kt.), pirmine reikšme manė esant ‘rišti’, taip bent jau jis rašė 1922 m. išleistame savo veikalė „Kalba ir senovė“: „Slavėnų veiksmožodžio šių dienų reikšmė (daryti: pasaulį, žmogų leisti ‘create’) yra išsirūtulusi iš senesnės ‘rišimo’ arba ‘pynimo’ reikšmės. Iš pat pradžių, žiloje senovėje, slavėnai *творили*, *tworzyli* tvoras ir pintinius trobesius, nes čia iš tikrųjų reikėjo *tvėrti* ‘вязать, rišti’“; žinoma, „ir mūsų veiksmožodis *tvėrti* būtų galėjęs išrutulos keliu įgauti ‘darymo’, ‘kūrimo’ ir ‘leidimo (Schaffen)’ reikšmę. Bet tosios išrutulos pėdsakų mūsų kalboje nematyti. Reikia manyti, kad ‘leidimo (Schaffen)’ reikšmę lietuviai bus gavę iš savo kaimynų slavėnų kal-

bos.“³ Iškart reikia pasakyti, kad K. Būga neteisus: nei baltų–slavų, nei ide. prošaknės pirminė reikšmė yra anaipol ne ‘rišti’; slavų veiksmožodis *tvoriti tokios reikšmės išvis neturi⁴; nebūdinga ji nė lietuvių veiksmožodžiui *tvėrti* – vienintelė jo reikšmė, bent kiek primenanti ‘rišti’, „Lietuvių kalbos žodyno“ (LKŽ) apibrėžimu, yra ‘vynioti tvarsčiu, rišti; uždėjus ką vynioti, tvarsčiu rišti’ (pavyzdžiui: *Žaizdą tvėrti; Pirštą įsipjovus tvėrti* ir pan.)⁵, bet ir ji gali būti antrinė, išvestinė, atsiradusi iš pirminės reikšmės ‘tvirtai suimti, sustvirtinti’. Taigi K. Būgos autoritetu remtis šiuo klausimu nedera.

Jonas Jablonskis, 1920 m. kritikuodamas J. Barono gamtos mokslų vadovėlį, kaip „dirbtinius, labai negyvai, neįmanomai išreikštus“ dėl juose išskirtų atitinkamų žodžių apibūdina štai tokius sakinius: *Gamta tvėria savo padarus; Tvėria si ir čionai naujas kūnas; Medžiaga degdama tvėria vandenį*; jų vieton siūlo: *Gamta savo padarus daro (padaro, kuria, leidžia; plg. padaras, Dievas pasaulį įkūrė, žmogų leido); Pasidaro (susidaro, darosi) ir čia naujas kūnas; Medžiaga degdama vandenį daro, dirba, padirba; Iš medžiagos degant darosi vanduo*.⁶ Paskui vėl, kritikuodamas S. Tautvilos tikybos vadovėlį, rašo: „Autorius visur kalba apie žmogaus *sutvėrimą*, apie pasaulio *sutvėrimą*, apie *Sutvėrėją* <...>. Gal būt, geriau tiktų sakyti dabar vadovėlyje, kad Dievas yra *leidęs (padaręs) žmogų, įkūręs pasaulį, kalbėti su vaikais apie pasaulio įkūrėją*.“⁷

Sovietinio laikotarpio Aldono Pupkio sudarytuose „Kalbos praktikos patarimuose“ aptinkame pasiūlymą veiksmožodžio *tvėrti* „geriau

1 DkR I: 491; taip pat žr. LM I: 147–149.

2 Apie pasaulį išperėjusį *Perūną* žr. ką tik paskelbtą straipsnį „Daukanto *Perūnas*“ (Razauskas 2018a: 12–24).

3 BūgaR II: 131–132.

4 Derksen 2008: 501; Boryś 2005: 656; žr. ЧрИЭС II: 231.

5 LKŽ XVII: 257.

6 JablonskisR IV: 222, 223, 226; JablonskisRR II: 229, 230, 233.

7 JablonskisR II: 238.

nevertoti reikšme ‘kurti, steigti’“, o tarp taisytinų pavyzdžių – ir tokį: *Biblija teigia esą pasaulį Dievas sutvėręs (= sukūręs) per šešias dienas.*⁸

Kalbai jautresniam poetui, kaip štai Vladui Braziūnui, tokie taisymai negalėjo neužkliūti: *...ir kaliausę Dievas tvėrė, atsiprašau, kūrė ne septintą dieną.*⁹

Vėl nepriklausomoje Lietuvoje Kazys Linkevičius rašė, jog veiksmažodis *tvėrti(s)* „bendriniėje kalboje turi kelias reikšmes: ‘griebti’, ‘būti patvariam’, ‘kęsti’, ‘tvorą ar užtvarą daryti’ ir kt. Dėl kitų kalbų įtakos (plg. rusų *творю*, lenkų *tworzyć*) lietuvių kalboje paplito jo reikšmė ‘kurti, sudaryti’: *E. Savisaaras sutvėrė (= įkūrė, įsteigė) partiją; Susitvėręs (= Susidaręs) inversijos sluoksniu neleido įšildyti pažemėje nusėdusios vėsos; Tautinės mokyklos koncepcija buvo sukurta prieš keletą metų, dar nesutvėrus (= neatsikūrus, neatsigavus) Lietuvos valstybei.*“¹⁰ Tiesa, kosmogoninių pavyzdžių čia nėra.

Kita vertus, Juozas Balčikonis žodį *tvariniai* ‘padarai’ fonetiniiais sumetimais siūlo keisti žodžiu *tvėriniai*, jo reikšmės pagrįstumu neabejodamas¹¹, vadinasi, neabejodamas ir atitinkama veiksmažodžio *tvėrti* reikšme. Nors ir šis J. Balčikonio siūlymas yra labai abejotinas, nes gyvojoje lietuvių kalboje pilno šaknies balsių kaitos laipsnio yra ne tik *tvarinys* ‘sutvėrimas, padaras’ (pavyzdžiui: *Kai Dievas sutvėrė žemę, ėmė tvėrti ir kitus tvarinius* Igliškėliai, Marijampolės r.), bet ir *1 tvāras, tvāris* ‘tvarinys’ (*Nemušk Dievo tvārų!*; *Senelis, pjaudamas bet kokį tvarį, pirma jį peržegnodavo* Tauragnai, Utenos r.); *2 tvāras* ‘dalgio įtvaras’ (*Nulūžo dalgkočio tvaras* Plungė); dar plg. *į-tvāra, į-tvaras* ‘tai, kuo kas įtveriamas, sustiprinama’, *pér-tvāra, pér-tvaras* ‘tai, kuo atitveriamas kas’, *ūž-tvāra, ūž-tvaras* ‘tai, kuo užtverta’ įvairiomis konkrečiomis reikšmėmis, pagaliau *tvārtas* ir t. t., ir pan.¹² Kodėl tad ne *tvarinys*?

Pranas Skardžius, nė kiek neabejodamas, nurodo tarp kitų *tvėrti* reikšmių Būgos atmestąją ‘schaffen’¹³, t. y. ‘kurti, daryti (ką)’.

Ir Ernstas Frenkelis šiam žodžiui skirtame savo žodyno straipsnyje palieka reikšmę ‘formen, (er)schaffen’¹⁴, būtent ‘formuoti, (su)kurti’.

Pagaliau Vytautas Mažiulis reikšmę ‘(su)tvėrti (sukurti)’, tarp kitų, priskiria baltų prokalbės šakniai **tvér-* (**tver-*) ir net baltų-slavų prokalbės šakniai **tvēr-*, iš kurios radosi ir Būgos minėtieji slavų kalbų žodžiai¹⁵, tuo pripažindamas lietuvių veiksmažodžio *tvėrti* reikšmės ‘(su)tvėrti (sukurti)’ istorinį pagrįstumą.

Taigi kalbininkų nuostata šiuo klausimu anaipol nėra vieningai neigiama, todėl atmesti pasaulėkūrinę, kosmogoninę veiksmažodžio *tvėrti* reikšmę kaip lietuvių kalbai svetimą jau vien dėl to būtų pernelyg skubota. Betgi deramai pasigilinus į pateiktąją Daukanto sakinį, nebeturėtų likti nė menkiausių abejonių šią reikšmę esant savą, sklandžiai išvedamą iš kitų šio veiksmažodžio reikšmių.

2. SUTVERTI = SUTVIRTINTI

Įsiklausykime: senovės lietuviai Kūrėją vadino *Sutvaru nuo žodžio sutvėrti, beje, kuris šilima pasaulį sutvirtino* <...>.

Veiksmažodis *(su)tvėrti* čia tiesiai šviesiai susiejamas su veiksmažodžiu *(su)tvirtinti* ir juo paaiškinamas. Taigi, *(su)tvėrti = (su)tvirtinti*. Panagrinėkime šią lygtį atidžiau.

Veiksmažodis *(su)tvirtinti* reiškia ‘(pa)daryti tvirtą’, jo intranzityvinė, arba savaiminė, lytis yra *(su)tvirtėti* ‘pasidaryti patvaresniam, sukietėti’ (iš esmės – ‘pasidaryti tvirtam’), be kita ko, ir taikant žemei: *Ka žemė senesnė, sutvirtėjusi, piktžolių mažai* (Kartena, Kretingos r.). Veiksmažodis pasidarytas iš būdvardžio (kilme – dalyvio) *tvirtas* ‘patvarus, kietas’, o šis – iš pirminio veiksmažodžio *tvirtti* (*tvōra* ar *tvirsta, tvōro*) ‘tvirtėti’, pavyzdžiui: *Ledas dar nesutviro* (Šatės, Skuodo r.). O šis pirminis veiksmažodis *tvirtti* yra ne kas kita kaip tranzityvinio (galininkinio) veiksmažodžio *tvėrti* savaiminis atitikmuo. Lytys *tvėrti* ir *tvirtti* tarpusavyje susijusios visai taip pat kaip *bėrti* ir *birti*, *kėlti* ir *kilti*, *reñti* ir *rìmti*, *svėrti* ir *svirtti*, *tveñkti* ir *tviñkti*, *žeñti* ir *žirti* bei daugelis kitų. Iš *tvirtti* dar yra kilę *tvōroti, tvōroti* ‘būti patvariam, tvirtam’ ir kt.¹⁶

Pranas Skardžius 1943 m. rašė: „Mūsų bendratis *tvėrti* dabar daugiausia yra vartojama tranzityvine reikšme, šalia kurios savaiminė reikšmė rečiau tepasitaiko ar mažiau tėra reikalinga, ir todėl savaiminis veiksmažodis *tvirtti* beveik jau baigia nykti.“¹⁷ Savaiminį *tvirtti* pastaraisiais laikais

8 KPP: 320.

9 Braziūnas 1998: 82.

10 Linkevičius 1993: 26–27.

11 BalčikonisR I: 149.

12 LKŽ IV: 270; IX: 862; XVII: 216, 218 (žr. 249), 236–238, 716–717.

13 SkardžiusRR I: 464.

14 FrLEW: 1152.

15 MŽPKEŽ: 441–442.

16 BūgaR II: 130–131; SkardžiusRR I: 470, 541; žr. FrLEW: 1152, 1154–1155; Sabaliauskas 1990: 32, 191 ir kt.; LKŽ XVII: 311, 315, 318, 321–322.

17 SkardžiusRR I: 472, § 255.

atstoja iš tranzityvinio *tvėrti* pasidarytas sangražiniais *tvėrtis*, kaip kad tranzityvinį *tvėrti* savo ruožtu atitinka iš būdvardžio *tvirtas* su priesaga *-inti* pasidarytas priežastinis *tvirtinti*.¹⁸

Vadinasi, Daukantas, veiksmažodį *sutvėrti* paaiškines bendrašakniu *sutvirtinti*, pirštu prikišamai parodė, kokia reikšmė jį pavartojo – būtent reikšmė ‘padaryti tvirtą’. Kaip tik ši veiksmažodžio (*su*)*tvėrti* reikšmė tad ir yra jo kosmogoninės reikšmės šaltinis bei pagrindas.

Tai jau yra pastebėjusi ir Elvyra Usačiovaitė. Pasak jos, veiksmažodį *tvėrti* S. Daukantas pavartojęs „gilumine reikšmė ‘kurti’“, nes „pasaulio *tvėrimas* vyksta *sutvirtinimo* <...> būdu“.¹⁹

Užuominos tokiai (*su*)*tvėrimo* sampratai, tiesą sakant, esama ir LKŽ tarp veiksmažodžio *tvėrti* kosmogonine reikšmė ‘daryti, kad būtų, egzistuočiau’ pavyzdžių. Vienas iš jų, kuriame pavartota sangražinė šio veiksmažodžio lytis, štai kaip nusako pasaulio atsiradimą: *...kaip t v ė r ė s pasaulė, i tie akminys tokie buvo m i n k š t i* (Viekšniai, Akmenės r.).²⁰ Motyvas tautosakoje perdėm žinomas. Iš jo savaime aišku, kad prieš pasauliui *susitveriant*, ir akmenys dar tebebuvo *nesusitvėrę* – nesutvirtėję, nesukietėję, minkšti; ir kad pasaulis *tvėrėsi* kaip tik tirštėdamas, tvirtėdamas, kietėdamas, drauge *susitveriant* ir akmenims.

Dėl to paminėtina viena saktmė iš tarpukario Vilnijos: *Dievas sutvėrė žemę s k y s t a, kai kisielių, ir akmenis, kai kleckus. Žemė pradėjo t i r š t ė t, akmenys augt*, bet galiausiai *Dievas griausmą paleidė, griausmas užgriaudė, ir akmenys nustojo augti*.²¹ Būtent Dievo griausmas, tiesą sakant, žemę čia ir *sutvėrė*, t. y. padarė tvirtą.

Tradicinius kosmogonijos vaizdinius tyrinėjusios Nijolės Laurinkienės žodžiais, lietuvių „įsivaizduota, kad kadaise žemė buvusi *s k y s t a* ir tik vėliau palaiptis jai pradėjo *t i r š t ė t i, k i e t ė t i*. Pasakojama, kad Dievas sutvėrė žemę skystą kaip kisielių, o akmenis kaip kleckus. Tačiau vėliau žemė pradėjo *t i r š t ė t i*, akmenys augti (LTR 952/53/). Panašiai teigiama kitoje saktmėje: kadaise žemė buvo skysta ir akmenys minkšti; žemė vis *k i e t ė j o*, o akmenys augo (LTR 2560/293/). Tad žemės formavimasis galėjo būti aiškinamas kaip pradinės jos konsistensijos *s u t v i r t ė j i m a s*. Kietėjant, tirštėjant žemei, pasaulis pamažu įgijo *t v i r t a* pamatą“.²²

Taigi, veiksmažodžio *tvėrti(s)* kosmogoninės reikšmės šaltinis ir pagrindas yra jo reikšmė, LKŽ apibrėžta kaip ‘darytis, rastis kam tirštam’. Tiesą sakant, šios dvi žodyne išskirtos veiksmažodžio *tvėrti(s)* reikšmės – sangražinė, intranzityvinė ‘darytis, rastis kam tirštam’ ir tranzityvinė ‘daryti, kad būtų, egzistuočiau’ – iš tikrųjų yra viena ir ta pati reikšmė, pirštu prikišamai rodanti tą *tvėrimo(si)* būdą, kuriuo iš skysto, minkšto būvio pasaulis ir buvo *sutvertas* arba *susitvėrė*. Nes kaip tik ši sangražinė *tvėrtis* reikšmė ‘darytis, rastis kam tirštam’ ir paaiškina, Vydūno žodžiais tariant, „kaip didžioji Visata *s u s i t v ė r ė*“.²³

Iš šios LKŽ nurodytos sangražinio veiksmažodžio *tvėrtis* reikšmės ‘darytis, rastis kam tirštam’ nesunku rekonstruoti ir tranzityvinę (*su*)*tvėrti* reikšmę *(*su*)tirštinti, (*su*)standinti, (*su*)tvirtinti, (*su*)kietinti’, kuri ir bus tikrasis kosmogoninės reikšmės ‘daryti, kad būtų, egzistuočiau’ šaltinis bei pamatas.

Tuo visai nebeleidžia abejoti priešdėlinio veiksmažodžio *su-tvėrti* kosmogoninės reikšmės ‘padaryti, kad būtų, egzistuočiau’ vartojimo pavyzdžiai, viena vertus: *Žemelės nebuvo, tai s u t v ė r ė, žolelės nebuvo, viską Dievas padarė* (Veiviržėnai, Klaipėdos r.); *Jisai s u t v ė r ė ir padarė žemę ir visa kita, kas yra ant žemės ir žemėje po dangaus apskritimu* (Mikalojaus Daukšos „Katekizmas“); ir kita vertus: *Kad tavo Dievas būt a k m e n i u s u t v ė r ė s, tai kiaulė būt nors subinę pasikasius!* (Pilviškiai, Vilkaviškio r.); *Ka būt a k m u o s u t v ė r t a s, tai nors kiaulė užpakalį pasikasyt, o dabar tokia bjauri boba* (Pasvalys) ir t. t.²⁴ Žemė tad yra *sutverta* visai taip pat kaip akmenys, pradžioje buvę minkšti.

Esmę trumpai drūtai yra nusakęs Antanas Gudelis: „*Tverti* reiškia kurti tai, kas *tvirta, tvaru, patvaru*, į ką galima atsiremti, ant ko galima atsistoti. Pagal senuosius kosmogoninius mitus iš pradžių buvo tik vanduo, tačiau tuose pirminiuose vandenyse slypėjo būties pradai, o pirmuoju atpažįstamu pasaulio *tvėrimosi* ženklu tapo atramos, *tvirtos* pagrindo atsiradimas.“²⁵

Neatsitiktinai žemė suvokiama kaip sutvirtėjusi, tvirta. Antai *tvirtuma* yra ne tik apskritai ‘kas tvirta, patvaru’, bet savaime ir ‘kieta, tvirta žemė’, ir ‘sausuma, žemė’, pavyzdžiui, Juozapo Skvirecko

18 SkardžiusRR I: 539–545, § 276, 277.

19 Usačiovaitė 1998: 55, kursyvai mano.

20 LKŽ XVII: 257.

21 Balys 1938: 278, Nr. 586.

22 Laurinkienė 2002: 9.

23 Vydūnas 1990: 60. Šia veiksmažodžio *tvėrti(s)* reikšmė remiasi, pavyzdžiui, ir tokie „nepadorių“ fiziologinių reiškinių pavadinimai kaip *prietvaras, prietvaris* ‘vidurių užkietėjimas’ ir pan. (LKŽ X: 725).

24 LKŽ XVII: 257, 264–265.

25 Gudelis 2017: 13.

Pradžios knygos (1.6) vertime: *Tepasidaro tvirtuma tarp vandenų*.²⁶ Atitinkamai rusų *твердь* – tai ‘tvirtuma, bet koks tvirtas pagrindas, ant kurio galima stovėti, į kurią galima remtis’, o būdingas frazeologizmas *твердь земная*, pažodžiui ‘žemės tvirtuma’, – tai ‘žemynas, sausuma’ ir tiesiog ‘žemė’.²⁷

Iškalbinga šiuo atžvilgiu latvių kosmogoninė saktmė, aiškinanti žemės nelygumų atsiradimą:

*Kad Dievs bijis radījis zemi, tad tā bijusi savādāka nekā tagad. Viņa bijusi mīksta kā biezputra. Tai nebījis neviena kalna, nevienas lejas, nevienas upes, ne ezera. Tad Dievs iedevis milzīgo bumbu, lai Velns paturot, kamēr tā drusku sacietējot. Velns ar' pakēris mīksto bumbu savās ķetnās un sācis turēt. Ber, kad atnācis Dievs skatīties, vai Velns savu uzdevumu kārtīgi izpilda, redzējis, ka Velnam lielās ķetnas bijušas pavisam iegrimušas bambā. As saviem resnājiem matiem tas bijis ieskrāpējis tik milzīgas gravas. Dievs gan rājies, kāpēc Velns šā bumbu tik briesmīgi spiežot. Dievs piegājis un gribējis nelidzenumus drusku aplīdzināt, bet zeme jau bijusi sacietējusi, un Dievs nevarējis vairs neko izdarīt. Kur Velnam bijušas milzīgās ķetnas un pleci, tur tagad esot okeāni un jūras, bet, kur mati ieskrāpējuši renes, tur tagad tekot upes.*²⁸

Kai Dievas sukūrė žemę, toji buvusi kitokia nei dabar. Ji buvusi *m i n k š t a* kaip košė (putra). Nebuvo joje nė vieno kalno, nė vieno slėnio, nė vienos upės nei ežero. Tada Dievas įdavęs šį milžinišką gumulą velniui, kad palaikytų, kol tas truputėlį *s u k i e t ė s*. Velnias ir pastvėręs *m i n k š t a j i* gumulą į savo letenas, ir ėmęs laikyti. Bet kai atėjo Dievas pažiūrėti, ar velnias savo užduotį deramai atlieka, pamatė, jog didžiulės velnio letenos visai susmegusios į gumulą. O stori jo plaukai buvo išraižę milžiniškas griovas. Dievas barėsi, kam velnias šitą gumulą taip baisiai spaudžia. Dievas priėjo ir norėjo nelygumus kiek aplyginti, bet žemė jau buvo *s u k i e t ė j u s i*, ir Dievas nebegalėjo nieko padaryti. Kur buvo velnio milžiniškos letenos ir pečiai, ten dabar vandenynai ir jūros, o kur plaukai išraižė latakus, ten dabar teka upės.

Archajiškiausiu motyvu šioje saktmėje laikytinas būtent žemės sukietėjimas, sutvirtėjimas, nes juo, kaip pamatiniu ir savaime suprantamu, grindžiama visa kita. Beje, lietuvių žodis *putrà*, kuriuo būtų galima versti latvių *biezputra* ‘košė,

26 LKŽ XVII: 323–324.

27 ДЛТС IV: 394.

28 AnIT: 64; TPD: 5.

tyrė’ (pažodžiui ‘tiršta putra, tirštaputrė’), turi ir reikšmę ‘maišalynė, sąmyšis, netvarka’²⁹, taigi – chaosas. O Gastono Bašliaro manymu, toks tirštumo ir skystumo, žemės ir vandens mišinys mums esąs „pagrindinis medžiagiškumo pavidalas“.³⁰

Išties, viena lietuvių kosmogoninė saktmė prasideda: *Nuo pat pradžios svieto, kad dar niekas matomas nebuvo, o visur tamsu ir kaip kisielius, s u s i m a i š ė s s u t i r š t u m u s k y s t u m a s, visur m a i š ė s e*.³¹

Gudų kosmogoninėje saktmėje pirmųjų vandenių paviršiumi vaikščiojęs Dievas sako: *Нада б было здзелаць што пацвярдзей, а то няўдоба хадзіць* ‘Reiktų padaryti ką *t v i r t e s n i o*, nes nepatogu vaikščioti’, ir tada pasiuncia velnią į dugną žemės.³² O Polesėje sakoma, kad žemė pradžioje buvusi *незаклята* ‘neužkeikta’; į klausimą, kaip tai suprasti, pateikėja atsakė: *Земля была незакреплена* ‘žemė buvo *n e s u t v i r t i n t a*’³³.

Ne mažiau iškalbingos šiuo atžvilgiu rusų kosmogoninės saktmės (kad ir patyrusios Biblijos įtaką): *Земля, сотворенная Богом, была еще смешана с водою и была жидкая настолько, что на ней не могла ступать нога человеческая. На второй день Бог сгустил землю и отделил ее от воды* ‘Dievo sutverta žemė dar buvo *s u m i š u s i* su vandeniu ir buvo tokia skysta, kad ant jos negalėjo žengti žmogaus koja. Antrą dieną Dievas *s u t i r š t i n o* žemę ir atskyrė ją nuo vandens’; arba Dievas paėmė iš pirmųjų vandens gelmių atneštą žemės žiupsnį *и посеял по морю, и сделалась густота, после чего оказалась вот и земля – сгустилась* ‘ir pasėjo po jūrą, ir pasidarė *t i r š t u m a*, o paskui atsirado štai ir žemė – *s u t i r š t ė j o*’.³⁴

Pasak šiuos kosmogonijos vaizdinius apibendrinusių Tamaros Sudnik ir Tatjanos Civjan, „diachroniniu pjūviu ‘pasaulio sukūrimo’ mitologema įterpiama į rėmus ‘judrus – nejudamas’ (‘dinamika – statika’, ‘*s k y s t a s – t v i r t a s*’). Pirmasis opozicijos narys, arba pradinė tvėrimo stadija, yra susijęs su pirminės materijos transformacija, pagal amatų terminologiją – su žaliavos apdorojimu. Čia viskas juda, nes būtent judesiu pasiekiamą chaotiškos, amorfiškos (neretai *s k y s t o s*) pirminės materijos transformacija į

29 LKŽ X: 1140.

30 Bachelard 1993: 129, žr. 216.

31 DvPSO: 326, Nr. 104; Balys 2002: 276, Nr. 8.

32 ЛП: 36 (žr. 439), Nr. 8; plg. Никифоровский 1897: 301–302, Nr. 2292.

33 НБ: 39, Nr. 49.

34 РЭСЛ: 25, Nr. 2; 35–36, Nr. 9.

kosminę tvirtumą, pasižyminčią tankumu bei fiksacija, t. y. nejudrumu“, todėl, pavyzdžiui, „ir tešlos užmaišymas bei paplotelio, gumulo iš jos minkymas, lipdymas ar pan. platesniu požiūriu gali būti prilyginamas pirminės materijos sutirštėjimui, tiksliau – jai tirštėjant išsiskyrusiai vertingiausiai, sodriausiai substancijai. O tai savaime atveda prie žinomos mitologemos apie pasaulio kaip sviesto plakimą, kaip antai indiškame motyve apie pieno jūros plakimą dieviškuoju menturiu – Mandaros kalnu“.³⁵

Vladimiro Toporovo patikinimu, „daugeliui Azijos tradicijų, kurioms žinomas beribis, amžinas pirmykštis Vandenynas (arba jūra), yra būdingas toks žemės sukūrimo motyvas, kai kokias nors dangiškoji būtybė nusileidžia iš dangaus ir ima vandenyno vandenį maišyti geležiniu vėzdu, ietimi ar pan. Dėl to atsiranda sutirštėjimas, iš kurio ir prasideda žemė“, o štai „mongolus sudarančių tautybių mitologijose vandenų standintojo vaidmenį atlieka vėjas, kuris sutveria iš jų tam tikrą ypatingą pienišką substanciją, virstančią žemės tvirtumą“; visos kartu „šios versijos primena indų mitą apie vandenyno plakimą“.³⁶ Taigi žemė sutirštinama plakant, mušant ją tarsi sviestą iš grietinėlės. Kaip ir tradicinėje tibetiečių kosmogonijoje, kurioje žemė atsirado „panašiai, kaip plakamas pienas sutirštėja ir virsta sviestu“.³⁷

Japonų dangaus dievai pasaulio pradžioje liepė Idzanagiui ir Idzanamei: „Sutverkit, sutvirtinkit ir pagimdykit šią skystą žemę“, ir įteikė jiems dangišką ietį, o „tada šiedu dievai, atsistoję ant plūduriuojančio Dangaus tilto, įmerkė nepaprastą ietį ir ėmėsi ją plakti vandenyno vandeniu, kol tie sutirtėjo, tada ištraukė lauk, ir vandenys, lašėję nuo smaigalio, susitvėrė ir pavirto sala“.³⁸ Beje, šita pirmoji žemės sala taip buvo ir pavadinta – *Onogorodzima*, pažodžiui ‘Sutvirtėjusioji’³⁹, ar stačiai ‘Susitvėrusioji’.

Vidurio Amerikos indėnų majų pasaulio pradžioje irgi „nebuvo nei žmonių, nei gyvūnų, nei paukščių ar žuvų, nei krabų, nei medžių, nei akmenų, nebuvo nei olų, nei tarpeklių, nei augalų, nei miškų. Buvo vien tik dangus. Žemės paviršiaus dar nebuvo matyti, ir vien tik jūra tvylojo po dangaus platybėmis. Dar nebuvo nieko tirta,

nieko sutelkto“, tik vienas Dievas Kūrėjas.⁴⁰ Šiaurės Amerikos čirokių pažiūromis, „pradžioje žemė buvo plokščia, minkšta ir drėgna. Visokie gyvūnai labai nekantravo joje apsigyventi, todėl vis pasiūsdavo paukščius pažiūrėti, ar dumbblas jau pakankamai sutvirtėjęs, kad pakeltų jų svorį. Tačiau paukščiai sugrįžę vis prisipažindavo dar neradę, kur nutūpti“, ir tik Kūrėjo pastangomis „galiausiai žemė pradžiūvo ir tapo pakankamai tvirta, ir gyvūnai ant jos nusileido“ (iš dangaus, kur jie jau iš anksto laukė).⁴¹ Jakimų „pasaulio pradžioje visa tebuvo vanduo. *Whee-me-ow-ah* ‘Didysis Vadas Viršuje’ gyveno danguje vienai vienas. Nusprendęs sukurti pasaulį, jis nusileido ant seklumos vandenyse ir didelėmis saujomis ėmė kasti dumblą, kuris ir sutvirtėjo žemę. Vietomis jis dumblo prikrovė tiek aukštai, kad šiam sustingus susidarė kalnai. Palijus, lietus aukščiausių kalnų viršūnėse pavirto į ledą ir sniegą. Kai kur dumbblas sutvirtėjo į uolas. Nuo to laiko uolos ir nepasikeitė – tik dar labiau sutvirtėjo“.⁴² O jumų pasaulio kūrėjas „Kokomahtas ranka ėmė plakti vandenį, kol tie pavirto purslojančiu verpetu. Vandenys suputojo, pakilo ir užburbuliavo, o jiems nuslūgus, pasirodė žemė“.⁴³

Iš vandens putų žemė sustingsta, susitvėria ir senovės indų „Brihadaranjaka upanišadoje“ (1.2.2): *tad yad apām śāra āsīt, tat samahanyata, sā pṛthivy abhavat* „O tai, kas buvo vandens putos, sutvirtėjo ir žeme pavirto“⁴⁴. Verta čia prisiliesti ir vieną latgalių ketureilį:

<i>Jyuras vydā uz akmeņa</i>	Vidur jūros prie akmens
<i>Leigoj putu gabaleņš:</i>	Supos putų gabalėlis:
<i>Dūd, Dīveņi, lelu vēji,</i>	Duok, Dievuli, didį vėją,
<i>Sit puteņas maleņā.</i> ⁴⁵	Mušk į krantą puteles.

Nors apie pasaulio sutvėrimą šiame ketureilyje tiesiogiai neužsimenama, jame aptinkami visi būdingi kosmogonijos dėmenys: pirmykščiai vandenys, Dievas, Dievo sukeltas vėjas (dvasia) virš vandenų ir jo „mušamos“ jūros putos, kurios ir turėtų pavirsti žeme.

Kaip tik šitaip, matyt, reikia suprasti ir Bibliją (Pr 1.1–2, 9–10): „Pradžioje <...> vėjas iš Dievo dvelkė virš vandenų“, o paskui „Dievas tarė:

35 Судник, Цивьян 1982: 146.

36 МНМ II: 249, žr. 247; I: 224; taip pat Кёйпер 1986: 118, 177 (past. 22).

37 Norbu 2009: 86.

38 Eliade 1977: 95, Nr. 53.

39 МНМ I: 479, str. apie Idzanakį ir Idzanamę.

40 Leeuw 1963: 578–579.

41 AIML: 106.

42 AIML: 117–118.

43 AIML: 77–78.

44 RdhPU: 151; Upanišados 2013: 139; žr. Упанишады 2003: 71; Eliade 1977: 113, Nr. 58.

45 Kursite 1996: 12.

‘Tebūna sutelkti vandenys po Dangumi į vieną vietą ir tepasidaro sausuma!’ Taip ir įvyko. Dievas pavadino sausumą Žeme.⁴⁶ Panašiai jau Senovės Egipto demiurgas Amunas, egiptologo K. Zetės aiškinimu, dvelkdamas kaip vėjas, sujungia dumblinius pirmųjų vandenis Nun ir taip pasklidusį juose dumblą sutelkė į pirmąją žemės kalvą.⁴⁷

Mandėjų (mandeistų) šventraštyje „Ginza“ Dievas pasikvietė savo angelą ir liepė: „Sūnau, eik į žemę Tibil [materialųjį pasaulį] ir sutvirtink juoduosius vandenius. Sutvirtink žemę Tibil ir išraižyk Jordano upes bei vagas jos paviršiuje.“⁴⁸

Ir senovės graikų mitiniame pasaulėvaizdyje, Žano Pjero Vernano žodžiais, „netvarkai, miglotam chaoso neapibrėžtumui priešpriešinamas Gajos [Žemės] aiškumas, tvirtumas, pastovumas. Žemėje viskas ryšku, matoma, tvirta. Gaja – tai tvirtas pagrindas, ant kurio vaikšto dievai, žmonės ir gyvūnai. Tai – pasaulio pluta“, nes „požemis driekiasi be galo, taigi po tvirta kietą dirva Gajos pagrindą sudaro ta pati bedugnė, Chaosas.“⁴⁹ O pasak filosofo Zenono, pirmųjų chaosas prilygęs vandenims, kuriems tirštėjant pirmiausia atsiradęs dumblas, o dumblui toliau tirštėjant bei tvirtėjant – žemė.⁵⁰

Vadinasi, tiek pati lietuvių kalba, atitinkamų jos žodžių vidinės sąsajos, tiek mitiniai kosmogonijos vaizdiniai – ir savi, baltiškiesi, ir lyginamieji – neginčytinai patvirtina daukantiškąją *sutvėrimo* sampratą, o sykiu – ir veiksmožodžio (*su*) *tverti* kosmogoninės reikšmės teisėtumą.

3. PAPILDOMAS PAAIŠKINIMAS: *SUTVERTI = SUKREKINTI*

Negana to, lyg nujausdamas būsimas abejones, S. Daukantas pateikė dar vieną, papildomą *sutvėrimo* paaiškinimą. Kaip matėme, Sutvaras *šilima pasaulį sutvirtino arba sukrekino iš dumpių* <...>.

46 Biblija visur cituojama, jei nenurodyta kitaip, iš ŠvR 1998. Tiesa, esama nuomonės, kad biblinis pasaulio sukūrimo iš vandens motyvas yra perimtas iš senovės Babilono ir susijęs su žemės išnirimu iš vandens pavasarį, slūgstant Tigro bei Eufrato potvyniui (Грейвс, Парай 2005: 22). Betgi nagrinėjamų kosmogonijos vaizdinių visuotinumą neleidžia abejoti, kad panašūs gamtos reiškiniai geriausiai atveju tegalėjo priminti iš anksto jau žinomą, pirmąją, archetipinį pasaulio atsiradimo provaizdį.

47 Žr. Лебедев 1983: 66.

48 GB: 542.

49 Vernant 2000: 11–12.

50 MHM II: 580.

Tranzityvinis veiksmožodis *krėkinti* reiškia ‘daryti, kad sukrekėtų, tirštinti’, *su-krėkinti* – ‘sutirštinti’, ir remiasi intranzityviu, savaiminiu *krėkėti* ‘tirštėti, krešėti, klekti’ (iš čia, pavyzdžiui, *krėkėsiai* ‘kas sukrekėję, drebulčiai, drebuliai, tenėsiai’), paprastai kalbant apie kraują ir pieną, į kurį mums dera atkreipti dėmesį, pavyzdžiui: *Apkrekęs pienas – nei surūgęs, nei saldus* (Šatės, Skuodo r.); *Pienas sukrekėjo* ‘verdant susitraukė, sutirštėjo’ (Palėvenė, Kupiškio r.); *Krekena sukrekėjo* (Smilgiai, Šeduvos r.)⁵¹. Abi veiksmožodžio lytys, tranzityvinė ir intranzityvinė, remiasi pirminiu *krėkti* ‘tirštėti, krešėti’, pavyzdžiui: *Krekena sukrenk* (iš A. Juškos žodyno), o paminėtoji *krekenà* – tai sutirštėjęs (paprastai apsiveršiasios karvės) arba tiesiog sutrauktas, surūgęs pienas, pavyzdžiui: *Krekena yra geltonas tirštasis pienas* (iš A. Juškos žodyno); *Krekena yra gelsva ir tirštesnė už paprastąjį pieną, verdama sukietėja yt varškė* (iš salantiškio Felikso Sragio užrašų)⁵². Marytės Bakanavičienės-Saulėnaitės iš Pavarėnio paaiškinimu: *Tai pirmas karvės pienas vadinamas krekenomis. Jis tirštasis, geltonas.*⁵³ E. Čiapaitė-Mickienė 1936 m. iš krekenos gaminamą tradicinį lietuvių valgį aprašė taip: „Krekena kepama arba verdama tik kai turima šviežio apsiveršiasios karvės pieno. Šis pienas labai lengvai sutraukiamas, nes turi daug kazeino. Verda: į pieną truputį įpilti seno pieno ar vandens ir virti, kol pradės traukti į varškę.“⁵⁴

Vadinasi, veiksmožodžiu *sukrekino* Daukanto papildomai paaiškinta, kaip Sutvaras pasaulį *sutvėrė*, arba *sutvirtino*, ir nurodyta ištisa atitinkamų buitinių vaizdinių grandinė, susijusių su pienu ir pieno produktais (plakant tirštėjančio sviesto pavyzdžiu rėmėsi ir kosmogoninis pirmųjų vandens plakimas). Tą pat nuorodą yra palikęs Vydūnas: „Regimasis pasaulis sukrekėjo aitherio [eterio] jūrose ir gaus jame vėl sutirpti.“⁵⁵

Veiksmožodžiai *krėkinti*, *krėkėti* patikslina pasaulio atsiradimo būdą kaip *tverti*, *tvertis* sinonimai. Pastarasis, kaip pamename (§ 1.5), turi reikšmę ‘daryti, rasti kam tirštam’, irgi pavartojamą kalbant apie pieno produktus: *Neteliuskok pieno – matai, kad smetona tvėrias* (Kuktiškės, Utenos r.); taip pat *susitverti* ‘padaryti, kad rastųsi kas tvirtas, kietas, tirštas’: *Smetona tik ką sustvėrus* (iš ten pat).⁵⁶

51 LKŽ VI: 517–518.

52 LKŽ VI: 516, 517, 521.

53 Marcinkevičienė 1998: 42.

54 Čiapaitė-Mickienė 1936: 26.

55 Vydūnas 1992: 271.

56 LKŽ XVII: 257, 264.

Su(si)tvėrimą savaiame mena ir rūgpienis bei varškė. Nes vienos šaknies su veiksmažodžiais lie. *tvėrti*, ru. *творѣнь* 'tverti, kurti, daryti' ir kt. (sl. *tvoriti) yra tokie pieno gaminių pavadinimai kaip lenkų *twaróg*, ru. *творог*, *творог* 'v a r š k ė' (sl. *tvarog), graikų *τυρός* 'sūris', avestos *tūiri* 'r ū g - p i e n i s' ir, galimas daiktas, sen. ang. *ðweran*, *geðwer* 'v a r š k ė'.⁵⁷ Taigi, pažodžiui jie reiškia 'tai, kas susitvėrė'. Ganėtinai kietai *susitvėręs* pienas kitąsyk gali būti prilyginamas net akmeniui: *Pienas kaip akmuo surūgęs* (Lenkimai, Skuodo r.).⁵⁸ O tai mums vėl primena pasaulio pradžioje akmenis buvus minkštus ir paskui sutvirtėjusius ar sutvirtintus – pasirodo, panašiai, kaip *susitveria* pienas.

Pažymėtina, kad lietuvių žodis *varškė* savo ruožtu remiasi veiksmažodžiu *virškėti* reikšme 'k r e k ė t i', pavyzdžiui: *Pienas jau virkšta* („Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“); *Pienas pavirško, susivertė* (J. Barono 1933 m. lietuvių kalbos žodynas); *Suvirško pienas* (ten pat).⁵⁹ Drauge su Algirdu Sabaliausku atkreipkime dėmesį, kad „latviai šį daiktą vadina žodžiu *biezpiens*. Dėl jo kilmės galvos niekam sukti nereikia: *biezs* reiškia 't i r š t a s', na, o *piens* – tas pats, kas ir mūsų *pienas*“.⁶⁰ Taigi varškė latvių vadinama tiesiog „tirštapieniu“. Panašiai anglų *curd* 'varškė, sūris' radosi iš vid. ang. *crud*, sen. ang. *crūdan* 'sutelkti, suslėgti daiktan, s u t i r š t i n t i'⁶¹ ir t. t.

Iškalbingas šiuo atžvilgiu, sekant A. Sabaliausku, ir „prancūzų kalbos žodis *fromage* 'sūris' (*fromage frais* 'varškė'). Jis kilęs iš liaudies lotynų kalbos formos *formaticum*. Tokios pačios kilmės yra ir italų *formaggio* 'sūris'. Nesunku įžiūrėti, kad šių pavadinimų pirmoji dalis galima sieti su žodžiu *forma*. Senosios rusų kalbos paminklai rodo, kad rusų *мѡр* reiškė 'forma, pavidalas, kūrinys'. Vadinasi, kaip romanų kalbose iš žodžio *forma* atsirado sūrio pavadinimas, taip rusų kalboje šalia *мѡр* 'forma' galėjo atsirasti ir *мѡрог* 'varškė'.⁶² Ir lenkų *twaróg* 'varškė' visų pirma reiškė 'tai, kas sutverta, suformuota', plg. *twarz* 'veidas, išvaizda, pavidalas' iš pirminės reikšmės 'forma, sutvėrimas' (iš slavų *tvarb 'kas sutverta,

suformuota, sutvėrimas', kaip ir ru. *мѡрѡ* 'tvarinys, sutvėrimas')⁶³. O štai serbų *мѡп* – tai ir 'tvarinys, sutvėrimas' (t. y. 'kas sutverta'), ir 'medžiaga, materija'⁶⁴, t. y. pati bet kokio *tvėrimo(si)* terpė bei žaliava.

Atsižvelgtina ir lietuvių *tvėrti* reikšmė 'lipdant daryti, f o r m u o t i' bei atitinkama sangražinio *tvėrtis* reikšmė 'sulipti, susilieti', o kartu – iš veiksmažodžio *liėti* padarytas daiktavardis *lytis* bendriausia reikšme 'f o r m a'.⁶⁵ Beje, ir minėto rusų žodžio *мѡр* reikšmę K. Būga lietuviškai rašo ne 'forma', o 'l y t i s'.⁶⁶ Veiksmažodis *liėti*, be kita ko, reiškia 'daryti, spausti (sūrį)', tačiau visų pirma – apskritai 'daryti ką iš sulydyto metalo, vaško ar kito ko; f o r m u o t i' (dar plg. tos pat šaknies daiktavardį *laītas*, žymintį plūktą molio aslą, krosnies padą ar pan., esmiškai namų kosmoso „žemės tvirtumą“, padarytą, beje, plūkiant, t. y. mušant).⁶⁷ Kadangi esminė chaoso ypatybė, jo skiriamasis požymis yra tas, kad jis amorfiškas, graikiškai *ἄμορφος* 'beformis', tai formuoti, suteikti formą, lytį yra pati kosmogonijos esmė. Antai „Rigvedoje“ (I.6.3) apie Indrą sakoma: *ketūm kṛṇvān aketāve pēso maryā apēsāse sam usādbhirajāyatāḥ* „Šviesą kurdamas bėšviesyje, f o r m ā, – vaikinai, – b e f o r m i š k u m e, aušrodamas gimei“⁶⁸. Ide. šaknis **kʷr-*, iš kurios kilo vedų *kṛ-* 'kurti, daryti' (vns. III asmens *kṛṇoti*) ir lietuvių *kur-ti*, irgi apibrėžiama reikšme 'daryti, f o r m u o t i' (machen, gestalten).⁶⁹ Taigi, kaip iš skysto, beformio pieno tolydžio „susiformuoja“, *susitveria* grietinėlė, grietinė, sviestas, rūgpienis, varškė bei sūris, būtent taip iš skysto beformio chaoso yra „suformuotas“, *sutvertas* apčiuopiamas tvarių lyčių pasaulis. Kitaip tariant, iš pieno sutirštinamų gaminių *su(si)tvėrimas* perteikia viso pasaulio *su(si)tvėrimą*.

Prisimintinas čia ir pasaulio sutvėrimas plaukiant, mušant pirmąskį skystą chaosą (vandenis) taip, kaip iš skystos grietinėlės ar grietinės mušamas tirštas sviestas. Kaip sakytą, mongolų genčių mitologijose vėjas sumuša iš pirmąskčių vande-

57 Borys 2005: 656; ФсЭСРЯ IV: 31; Buck 1949: 387, Nr. 5.88; žr. FrGEW II: 948; žr. dar žr. ТопоровПЯ IV: 102; ЧрИЭС II: 231.

58 LKŽ I: 79, 83.

59 LKŽ XIX: 559–560; žr. BūgaR II: 323; FrLEW: 1203; Sabaliauskas 1994: 358.

60 Sabaliauskas 1994: 358.

61 Klein 2003: 182.

62 Sabaliauskas 1994: 357; žr. Picoche 1994: 246; Buck 1949: 387, Nr. 5.88; ЧрИЭС II: 231 bei kt.

63 Borys 2005: 656; Brückner 1927: 586.

64 ЧрИЭС II: 230.

65 LKŽ XVII: 257; VII: 594.

66 BūgaR II, 131.

67 LKŽ VII, 72, 444.

68 Beje, vedų *pēsas* 'forma, pavidalas, rankų darbo atvaizdas, piešinys' formaliai sutampa su lie. *paišas* 'suodžių dėmė', *piešas* 'suodžiai; brūkšnys, taškas; dėmė', vienos šaknies su *paišyti*, *piešti* (FrLEW: 526–527; PkIEW, 794–795; MrhEWA II: 168; žr. LKŽ IX, 124, 928–929).

69 PkIEW: 641–642.

nų „tam tikrą ypatingą p i e n i š k ą substanciją, virstančią žemės tvirtumą“, tibetiečių kosmogonijoje žemė atsirado „panašiai, kaip plakamas pienas sutirštėja ir virsta sviestu“, indų dievai su demonais Mandaros kalno menturiu mušė „pieno jūrą“ ir t. t. Šiuo atžvilgiu pažymėtina, jog prokalbės šaknį ide. **tuer-*, kurios lizdui, be daugelio kitų, priklauso ir lietuvių *tvėrti*, Konstantinas Karulis kildina iš pirminės šaknies ide. *(s)*teu-* ‘grūsti, plakti, mušti’.⁷⁰ Vadinasi, ir lietuvių *tvėrimas* gali būti netgi kilme susijęs su pieno produktų plakimo ar mušimo vaizdiniais.

Pasak Tamaros Sudnik ir Tatjanos Civjan, slavų kosmogoninis „plakamos jūros motyvas, matyt, bus palikęs pėdsaką [Bulgarijos] bogomilų sakmėse apie žemės atsiradimą iš jūros putos, prilygintos pieno putai, t. y. grietinėlei; plg. ‘Razumnika’: Viešpaties buvo nugriebta ‘grietinė nuo vandens, ir suvirško’ (*сметана в̄ воды, и свцури са*), o iš šitos ‘suvarškėjusios’, t. y. sutirštėjusios putos-grietinės (pieno riebalų) ir buvo sukurta žemė.”⁷¹ Kosminių užuominų varškė turi ir lietuvių mįslėje: *Juodas katilas, pilnas varškės prikratytas* (arba *pritaškytas*) = dangus (naktį) ir žvaigždės.⁷²

Be to, pasak S. Daukanto, Sutvaras *š i l i m a pasaulį sutvirtino arba sukrekino iš dumpių <...>*. O tai būdinga ir kalbamųjų pieno produktų gamybai. Anot Pranės Dundulienės, „seniausiu būdu, žinomu kai kur pietryčių Lietuvoje, sviestą darydavo neturtingi valstiečiai, grietinę *š i l d y d a m i* karštoje krosnyje. Toks sviestas panašus į žemaičių kastinį, gaminamą šitaip: į karštame *v a n d e n y j e š i l d o m ą* puodą dedama po truputį grietinės ir sviesto, visą laiką *s u k a n t m e d i n i u š a u k š t u*.”⁷³ Panašiai, Dmitrijaus Zelenino apibūdinimu, nuo seno „rusai sviestą lydos (*перетапливают*) arba *m u š a i š p a š i l d y t o s* grietinės (*из топленой сметаны*)”.⁷⁴ Taigi pagrindinis tradicinis būdas sviestui iš pieno gauti yra kaip tik *š i l d y m a s i r m u š i m a s*.

Varškė irgi gaminama šildant: rūgęs pienas „*p a š i l d o m a s i r* supilamas į rėtį, išklotą drobe. Nutekėjus išrūgoms, varškė sudedama į drobinį

sūrmaišį ir paslegiama“.⁷⁵ Rusai „rūgpienį, likusį nugriebus grietinę, irgi puodynėje stato į nelabai karštą [*taigi š i l t ą*] krosnį, o paskui išdeda į rėtį arba drobinį sūrmaišį. Šį pakabina, kad nutekėtų išrūgos. Gaunama varškė (*варшог, сыр*).“⁷⁶

4. IŠVADA

Simonas Daukantas paliko mums nedviprasmišką pasaulio *sutvėrimo* paaiškinimą – atskleidė veiksmazodžio (*su*)*tvėrti* kosmogoninės reikšmės pagrindą. Tai būdingi, visuotinai žinomi vaizdiniai apie pasaulio sutirštėjimą, *sutvirtėjimą* iš skysto pirmųkščio chaoso, palyginant juos su skysto pieno *krekėjimu* į tirštą grietinę, rūgpienį, varškę, sviestą. Jei kalbininkai būtų atsižvelgę į šį Daukanto pateiktą paaiškinimą, veiksmazodžio (*su*)*tvėrti* kosmogoninės reikšmės pagrįstumu lietuvių kalboje niekuomet nebūtų suabejota, ir jis iki šiol bendrinėje kalboje būtų ramiai sau vartojamas, nusakant pasaulio *sutvėrimą*, kaip jis tuo tikslu ištiesai vartotas senuosiuose lietuviškuose raštuose ir tautosakoje. Šiaip ar taip, nėra nė menkiausio pagrindo jį šia, kosmogonine, reikšme atmesti, o kad jau jis buvo iš vartosenos per klaidą išguitas, tai dabar būtina jį, itin tikslų ir jokių kitu nepakeičiamą, ryžtingai susigrąžinti.

5. PRIEDAI

5.1. SUTVARAS

Kaip sakyta, senovės lietuviai Kūrėją vadino *S u t v a r u* nuo žodžio *sutverti*...

Daukanto *Sutvaras* atsirado ne tuščioje vietoje. Bene pirmasis tokį lietuvių dievvardį paminėjo Motiejus Strykovskis „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kronikoje“ (1582): *Sotwaros, bydla wszelkiego bóg „Sotwaros, visokių galvijų dievas“*.⁷⁷

O štai pasak Teodoro Narbuto (1835), „lietuviams saulė, vadinama *Sotuar*, priklauso pirmosios eilės dievams, sakytum, lyg pasaulio prikėlėja arba pasaulio dvasia“; nors čia pat jis priduria, esą lietuviai „labai atsidavę žemės darbui ir su juo susijusiam naminių gyvulių auginimui; atsižvelgiant į tai, *Sotuar*, kaip piemenų dievas, gauna aukas, ir jį garbinti moka skurdžiausiose pirkelėse“.⁷⁸ Išėitų, kad „pirmosios eilės dievybė“ Saulė, vardu *Sotuar*, yra

70 KГЛЕV II: 447.

71 Судник, Цивьян 1982: 151.

72 LTs V: 449, Nr. 5349; GrgLLM: 9, Nr. 3; Balys 1989: 86, Nr. 7; LpMS: 158; LKŽ XVIII: 312; žr. Dundulienė 1988: 9. Čia reikia turėti galvoje paplitusį įvaizdį, kuriame dangus prilyginamas apverstam katilui ar puodynei, arba iškiliam jos dangčiui (Цивьян 1999: 29–30).

73 Dundulienė 1982: 166.

74 Зеленин 1991: 158.

75 Dundulienė 1982: 165.

76 Зеленин 1991: 158.

77 BRMS II: 513, žr. 546; LM I: 271, 498–499.

78 Narbutas 1998: 101.

drauge „piemenų dievas“ – tas pats M. Strykovskio „galvijų dievas“. Taip būta pradžioje, o „vėliau, mitologijai pakitus, lietuviai vietoj Saulės garbino *Swajstix*, arba *Sotuar*“.⁷⁹ T. Narbutas, regis, pirmasis šią dievybę susiejo su Saule, bet kadangi jis susirašinėjo su S. Daukantu, tai neatmestina, jog ši mintis yra būtent Daukanto. Nes apie įvairiais vardais vadinamą senovės lietuvių dievą Kūrėją jis „Būde“ sakė: *Regėjos jiems, jog jis rodęs savo gražybę ir didybę s a u l e j, kuriai tekant meldės, tardami tuo garbinantys savo geradėją*.⁸⁰

Simonas Stanevičius „Lietuvių mitologijos aiškinime“ (parašytame ne anksčiau 1838 m.) pažymėjo, kad *Sotwaros jest wyraz w litewskim języku nie znajomy* „*Sotwaros* yra lietuvių kalboje nežinomas žodis“, mažų mažiausiai jį *zamienić wypada na Sotwaras* „reikia pakeisti žodžiu *Sotwaras*“⁸¹. Nepaisant to, Juozapas Jaroševičius, matyt, sekdamas T. Narbutu, 1844 m. rašė, kad lietuviams „Saulę įkūnijo *Sotwaros*, kitaip dar vadintas *Szwajstyx*“.⁸² Jais toliau sekė Juozapas Ignotas Kraševskis, vis dėlto pridūręs lietuvišką paaiškinimą (1847): pasak jo, lietuvių garbinta Saulė vadinta *Sotwaros*, iš *su-tweriu*.⁸³ Čia pirmąsyk paaiškėja lietuviškoji žodžio daryba. Joachimimas Lelevelis dar drąsiau paaiškino, esą tai *stworzyciel* ‘sutvėrėjas’, ir pridūrė: *Sotnar* (matyt, spaudos riktas vietoj *Sotuar*), *słońce u Litwin* „lietuviams – saulė“, o Mikalojaus Akelaičio pastaboje prie J. Lelevelio aiškinimo (1863) vardas jau visai atlietuvinatas: tai esąs *Sutwaras* = *stwór, utwór* ‘sutvėrimas, tvarinys, kūrinys’, kitaip *Sutwertojas* = *stworzyciel* ‘sutvėrėjas’, ir patikslinta, jog *Sutwertojas* šiaip jau esąs patsai *Diėwas*.⁸⁴ Kadangi M. Akelaitis tikrai buvo skaitęs S. Daukanto „Būdą“, tad ir šios jo taiklios pastabos ar tik ne Daukanto bus įkvėptos.

Vilhelmas Manhartas (arba pats ne vėliau 1880, arba jo veikalo, išleisto tik 1936 m., redaktorai) vardą jau rašė lietuviškai *Sutvaras* ir – matyt, paprasčiausiai išskleisdamas jo šaknies reikšmes, – teigė, jog tai galįs būti arba 1) pats Sutvėrėjas, arba 2) šiaip koks (su)tvėrėjas (tvoros, tvarto) ir todėl galbūt išties 3) gyvulių aptvaro dievybė⁸⁵. Taip lietuviškoji, bene daukantiškoji, lytis *Sutvaras* ilgainiui įsigalėjo, ir Norbertas Vėlius

nedvejodamas šitokį jau rašo ir M. Strykovskio paminėtosios dievybės vardą.⁸⁶

Dievas *Sutvertojas* ar *Sutvertojis* iš tikrųjų žinomas seniai. Jau K. Donelaitis „Metuose“ rašo: *Gegužės ir strazdai sumišai lakstydami žaidė / Ir Sutvertojį linksmi rykaudami gyre* (I.67–68); *Pulką šį Sutvertojis į vandenį siuntė, / O anam ant orų plaukt sparnus dovanojo* (I.177–178); jis ir yra tasai *Dievs Visgaljisis, kurs svieta visą sutvėrė* (II.660).⁸⁷ Ir tautosakoje pasaulį *sutvėrė* tasai, *kurį Dievą vadiname sutvertojį* arba, Jonui Baliui pare dagavus, *kurį dievu vadiname Sutvertuju*.⁸⁸

Tad ir *Sutvaras* nėra koks nesusipratimas ar prasimanymas, o Strykovskio paminėtos lyties *Sotwaros* bei Narbuto *Sotuar* šaknyje balsis –o–, matyt, bus atsiradęs dėl žemaitiško tarimo, Daukantui akivaizdaus.

5.2. DUMPYS

Kaip sakyta, senovės lietuviai Kūrėją vadino *Sutvaru* nuo žodžio *sutverti, beje, kuris šilima pasaulį sutvirtino arba sukrekino iš d u m p i ū, nesgi pirma d u m p y s, beje, amžina migla, pasaulio vietoje viešpatavusi*.

LKŽ *dumpys* (kirtis nenurodytas, bet numanomas *dumpys*) apibrėžtas remiantis vien S. Daukantu – tai esąs ‘chaosas’, bet daugiau vartojimo pavyzdžių nėra; kita vertus, greta pateiktas labai panašus žodis *duñpis*, turintis dvi reikšmes: ‘samyšis, maištas’ (*Tu, motin, nutilk, nekelk dumpio be reikalo* Kruopiai, Akmenės r., bei kt.) ir vėlgi ‘netvarka, chaosas’ su vieninteliu pavyzdžiu iš Jono Balvočiaus-Geručio raštų: *Keliems dievams esant, sukiltų jukinys ir dumpis visoje pasaulėje*.⁸⁹ Taigi žodis retas, bent kiek žinomas tik šiaurės Lietuvoje. Užtat latvių kalbininkas Konstantinas Karulis padarė išvadą jį esant tiesiog nusižiūrėtą nuo latvių kalbos žodžio *dumpis* ‘maištas’, žinomo bendrinėje latvių kalboje ir turinčio gana vedinių (*dumpot* ‘kurstyti maištą’, *dumpoties* ‘maištauti’, *dumpīgs* ‘maištingas’, *dumpinieks* ‘maištininkas’ ir kt.), tačiau aiškindamas šio latvių žodžio kilmę, jis vėl grįžta Lietuvon – prie lietuvių veiksmožodžio *dūmpti* ‘pūsti (dumplėmis), dumti’.⁹⁰ O su šiuo veiksmožodžiu akivaizdžiai yra susijęs minėtojo *duñpis* homonimas *duñpis* ‘ugnies dūmimas (kad būtų karšta)’ bei ‘raukšlė, dumpslė,

79 Narbutas 1998: 186.

80 DkR I: 489.

81 Stanevičius 1967: 284, 287, 609; LM I: 95.

82 LM I: 127.

83 LM I: 192.

84 Lelewel 1863: 477; LM I: 246, 280.

85 Mannhardt 1936: 339; LM I: 280–281, 499. Sutvaro bylą glaustai dar žr. Balsys 2010: 170–171.

86 BRMŠ II: 502.

87 Donelaitis 1994: 14, 18, 65; žr. Razauskas 2016: 205–206.

88 DvPSO: 326, Nr. 104; Balys 2002: 276, Nr. 8.

89 LKŽ II: 844.

90 KrLEV I: 240; žr. LaLKŽ: 177.

dumšlė'.⁹¹ Aišku viena: visi šie žodžiai galiausiai remiasi pirminiu lietuvių veiksmažodžiu *dūmti* 'smarkiai pūsti', 'smarkiai rūkyti', 'dūmyti', 'nešti, pustyti', 'nešti sąnašas' bei kt., ir nors jo sąsaja su *dūmais* gali tebuti antrinė, ne etimologinė⁹², ji vis dėlto nebeišvengiama. Bent jau Daukantui ji galėjo pasirodyti svarbi. Nes lie. *dūmaka*, kaip ir la. *dūmaka*, – tai 'rūkas, migla, ūkana': *Ryte buvo dūmaka – nei dangaus, nei žemės nesregėjo* (Tverečius, Ignalinos r.).⁹³ Visai kaip pasaulio pradžioje! Panašiomis asociacijomis remiantis, matyt, ir bus radęsis Daukanto paaiškinimas: *dumpys, beje, amžina migla*; kitaip tariant, – žodžio *dumpys* kosmogoninė reikšmė 'pirmyktė migla'.

Taigi, *Sutvaras* 'Sutvertojas, Sutvėrėjas' pasaulį *sutvėrė* 'sutvirtino, sukrekino' iš skysto, beformio, miglą primenančio *dumpio* 'chaoso'.

LITERATŪRA

- AIML = *American Indian Myths and Tales*. Selected and edited by Richard Erdoes and Alfonso Ortiz. New York: Pantheon Books, 1984.
- AnIT = *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*. Sastādītāja Alma Ancelāne. Rīga: Zinātne, 1991.
- Bachelard 1993 = Gaston Bachelard. *Svajonių džiaugsmas*. Vilnius: Vaga, 1993.
- BalčikonisR I = Juozas Balčikonis. *Rinktiniai raštai*, I. Vilnius: Mokslas, 1978.
- Balys 1938 = Vilniaus krašto lietuvių tautosaka. Spaudai parengė Dr. J. Balys. // *Tautosakos darbai*, IV. Kaunas, 1938.
- Balys 1989 = *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje: Antologija*. Surinko ir suredagavo Jonas Balys. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1989.
- Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Balsys 2010 = Rimantas Balsys. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010.
- Boryś 2005 = Wiesław Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.
- Braziūnas 1998 = Vladas Braziūnas. *Užkalinėti*. Vilnius: Vaga, 1998.
- BRMŠ II = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: XVI amžius. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- Brückner 1927 = Aleksander Brückner. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1998 (Kraków, 1927).
- Buck 1949 = Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.
- BūgaR II = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*. Sudarė Z. Zinkevičius, II. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
- Čiapaitė-Mickienė 1936 = E. Čiapaitė-Mickienė. Lietuviški valgiai // *Gimtasai kraštas*. Šiauliai, 1936, Nr. 1 (9).
- Derksen 2008 = Rick Derksen. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2008.
- DkR I = Simonas Daukantas. *Raštai*, I. Vilnius: Vaga, 1976.
- Donelaitis 1994 = Kristijonas Donelaitis. *Metai ir pasakėčios*. Vilnius: Baltos lankos, 1994.
- Dundulienė 1982 = Pranė Dundulienė. *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas, 1982.
- DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis–Silvestraitis. Vilnius: Vaga, 1973.
- Eliade 1977 = Mircea Eliade. *From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions*. San Francisco–New York–etc.: Harper & Row, 1977.
- FrGEW II = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1970.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965. (Puslapių numeravimas išsistinis.)
- GB = *The Gnostic Bible*. Edited by Willis Barnstone and Marvin Meyer. Boston & London: Shambhala, 2003.
- GrgLLM = *Menu mįslių keturgyslę: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970.
- Gudelis 2017 = Antanas Gudelis. Kosmogonija ir kalnas. // *Liaudies kultūra*, 2017, Nr. 2.
- JablonskisR II, IV = *Jablonskio raštai*. Redagavo J. Balčikonis, II, IV. Kaunas, 1933, 1935.
- JablonskisRR II = Jonas Jablonskis. *Rinktiniai raštai*. Sudarė J. Palionis, II. Vilnius, 1959.
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- KPP = *Kalbos praktikos patarimai*. II pataisytas ir papildytas leidimas. Sudarė Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslas, 1985.
- KrLEV I–II = Konstantins Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, I–II. Rīga: Avots, 1992.
- Kursite 1996 = Janīna Kursite. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 1996.
- LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- Laurinkienė 2002 = Nijolė Laurinkienė. Pasaulio kūrimo motyvai lietuvių pasakojamojoje tautosakoje. // *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5.
- Leeuw 1963 = Gerardus van der Leeuw. *Religion in Essence and Manifestation*, I–II. New York and Evanston: Harper & Row, 1963. (Puslapių numeravimas išsistinis.)
- Lelewel 1863 = Joachim Lelewel. Spis bogów Żmudskich i Litewskich. // *Polska dzieje i rzeczy jej rozpatrywane przez Joachima Lelewela*, t. V. Poznań, 1863.
- Linkevičius 1993 = Kazys Linkevičius. Žodžių reikšmių klaidos laikraščiu kalboje. // *Kalbos kultūra*, t. 64. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- LM I = *Lietuvių mitologija*. Sudarė Norbertas Vėlius, I. Vilnius: Mintis, 1995.
- LpMS = *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- LTs V = *Lietuvių tautosaka*, V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- Mannhardt 1936 = Wilhelm Mannhardt. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga, 1936.
- Marcinkevičienė 1998 = Nijolė Marcinkevičienė. *Pavarėnis*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998.
- MrhEWA II = Manfred Mayrhofer. *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1996.

91 LKŽ II: 844, 846.

92 FrLEW: 88; SmSEJL: 133.

93 Žr. LKŽ II: 834.

- MŽPKEŽ = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- Narbutas 1998 = Teodoras Narbutas. *Lietuvių tautos istorija, I: Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1998.
- Norbu 2009 = Čiogjals Namkhai Norbu. *Kristalas ir šviesos kelias: Sūtra, tantra ir dzogčenas*. Čiogjalo Namkhai Norbu mokymai, sudarė ir parengė John Shane. Vilnius: Lietuvos dzogčeno bendruomenė „Dorželingas“, 2009.
- Picoche 1994 = Jacqueline Picoche. *Dictionnaire étymologique du français*. Paris: Dictionnaire de Robert, 1994.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I*. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- Razauskas 2016 = Dainius Razauskas-Daukintas. *Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Razauskas 2018a = Dainius Razauskas. *Daukanto Perūnas. // Liaudies kultūra*, 2018, Nr. 5.
- RdhPU = *The Principal Upaniṣads*. Edited with introduction, text, translation and notes by S. Radhakrishnan. India: HarperCollins, 2000.
- Sabaliauskas 1990 = Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslo, 1990.
- Sabaliauskas 1994 = Algirdas Sabaliauskas. *Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1994.
- SkardžiusRR I = Pranas Skardžius. *Rinktiniai raštai, I: Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996.
- SmSEJL = Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, 2007.
- Stanevičius 1967 = Simonas Stanevičius. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1967.
- ŠvR 1998 = *Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas*. Senąjį Testamentą vertė iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų, pratarė, įvadus ir ST sąvokų žodyną bei paaiškinimus parašė prel. prof. Antanas Rubšys; Naująjį Testamentą vertė iš graikų kalbos, įvadus ir NT sąvokų žodyną parašė kun. Česlovas Kavaliauskas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.
- Upaniṣados 2013 = *Upaniṣados*. Iš sanskrito vertė, įvadinį straipsnį ir paaiškinimus parašė Audrius Beinorius, mokslinis redaktorius Dainius Razauskas. Vilnius: Vaga, 2013.
- Usačiovaitė 1998 = Elvyra Usačiovaitė. *Lietuvių liaudies ornamentai: Valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
- Vernant 2000 = Jean-Pierre Vernant. *Pasaulis, dievai, žmonės: Mitų interpretacijos*. Vilnius: Tyto alba, 2000.
- Vydūnas 1990 = Vydūnas. *Raštai, I*. Vilnius: Mintis, 1990.
- Vydūnas 1992 = Vydūnas. *Raštai, III*. Vilnius: Mintis, 1992.
- Грейвс, Патай 2005 = Роберт Грейвс, Рафаэль Патай. *Иудейские мифы*. Екатеринбург: У-Фактория, 2005.
- ДлТС IV = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка, IV*. Москва: Русский язык, 1982 (1866).
- Зеленин 1991 = Дмитрий Константинович Зеленин. *Восточнославянская этнография*. Москва: Наука, 1991.
- Кейпер 1986 = Францискус Бернардус Якобус Кейпер. *Труды по ведийской мифологии*. Москва: Наука, 1986.
- Лебедев 1983 = Андрей Валентинович Лебедев. *Демидургу Фалеса? (К реконструкции космогонии Фалеса Милетского)*. // *Текст: семантика и структура*. Москва: Наука, 1983.
- ЛП = *Легенды і паданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск: Беларуская навука, 2005.
- МНМ I–II = *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, I–II. Москва: Советская энциклопедия, 1980–1982.
- НБ = *«Народная Библия»: Восточнославянские этимологические легенды*. Составление и комментарии О. В. Беловой. Москва: Индрик, 2004.
- Никифоровский 1897 = *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*. Собрал в Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1897. (Gudų medžiaga čia pateikta rusiškai.)
- РЭСЛ = *У истоков мира: Русские этимологические сказки и легенды*. Составление и комментарии . В. Беловой, Г. И. Кабаковой. Москва: Форум–Неолит, 2014.
- Судник, Цивьян 1982 = Тамара Михайловна Судник, Татьяна Владимировна Цивьян. *О мифологии лягушки (балто-балканские данные)*. // *Балто-славянские исследования 1981*. Москва: Наука, 1982.
- ТопоровПЯ IV = Владимир Николаевич Топоров. *Прусский язык: Словарь, IV: K–L*. Москва: Наука, 1984.
- Упанишады 2003 = *Упанишады*. Перевод с санскрита, исследование, комментарий и приложение А. Я. Сыркина. Москва, 2003. (Cituoiant nurodomi ištisinio numeravimo puslapiai.)
- ФсЭСРЯ IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, IV. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- Цивьян 1999 = Татьяна Владимировна Цивьян. *Движение и путь в балканской модели мира: Исследования по структуре текста*. Москва: Индрик, 1999.
- ЧрИЭС II = Павел Яковлевич Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка, II*. Москва: Русский язык, 1999.

THE CREATION BY DAUKANTAS

Dainius RAZAUSKAS

Simonas Daukantas is an outstanding character of Lithuania's 19th c. cultural movement, one of the few who began to write in Lithuanian (instead of Latin, German, Polish or Russian) and interpret history, legendary lore and folk mythology mainly from a Lithuanian point of view. In this paper, a single sentence by Daukantas is under discussion, in which he uses the Lithuanian verb (*su*)*verti* in a cosmogonic sense and explains it by comparing with the cognate verb (*su*)*tvirtinti* [consolidate, harden, make firm]. The point is that some later linguists denied a cosmogonic sense to the verb (*su*)*verti* and considered it to be loan from Slavic. Nevertheless, I maintain that Daukantas perhaps was right and the cosmogonic sense of the verb can be substantiated and thus justified exactly by the meaning of consolidation for which some folklore material is presented in the article. An additional related issues are examined as well – that the theonym for Creator *Sutvaras*, the noun *dumpys* used by Daukantas for “chaos”, etc.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius,
E. paštas: liaudies.kultura@gmail.com

Gauta 2019-01-15, įteikta spaudai 2019-04-25